

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת וישלח תשע"ז
"וַיֹּאבֶק אִישׁ עֲמוּ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" - באחרית הימים

אבל מחמת הרגל - כל הגוף כולו צולע וסובל. בסיכום המאבק של יעקב עם המלאך, נאמר: "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה, כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה" (שם לב, לב). יש שכתבו, ש"נשה" הן אותיות "שנה", וב"לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" נרמזו ימי השנה בהם אסור לנו לאכול מחמת האבלות על חורבן הבית. "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" - "את" ראשי תיבות "אב תשיעי"; כלומר, תשעה באב.³ "גיד" - ג' בתשרי, י' בטבת, ומנין אותיות "גיד" (בגימטריא) הוא שבע עשרה, רמז לי"ז בתמוז ("עקידת יצחק" לר"י עראמה, פר' וישלח שער כ"ו, דף ר"ד סוף ע"ב). בימים אלה - "לא יאכלו בני ישראל". מדוע? - "כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה". המלאך נגע בגיד הנשה של יעקב והכניס בו טומאה. ממילא גרם הדבר להתגברות שרו של עשו, ולחורבן בית המקדש. [ולכן רק ארבע תעניות החורבן רמוזות כאן, ואילו יום הכפורים ותענית אסתר אינם רמוזים כאן, כי בהם האיסור לאכול נובע מסיבות אחרות, שאינן קשורות לחורבן]. הרי שכל עם ישראל סובל מפגיעת המלאך בכף ירך יעקב.

עד מתי תורגש הפגיעה הזו בעם ישראל? - אומר הפסוק: "וַיֹּאבֶק אִישׁ עֲמוּ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר". כלומר, עד שיעלה שחר לישראל - ישועת ישראל, שהוא דומה לשחר. כי הגלות דומה ללילה" (פסיקתא זוטרותא לב, אות כה. וכן מבואר בזהר ח"א קע, א). כל זמן הגלות נסבול מהטומאה שהכניס שרו של עשו בכלל ישראל. כשיעלה השחר ותגיע הגאולה - הטומאה תסתלק. אבל עד אז - "וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבֹקוֹ עֲמוּ". עד אז - עם ישראל צולע.

אין בגידים בנותן טעם

כפי שהזכרנו, בעקבות המאבק בין יעקב לשרו של עשו, מצוה עלינו התורה: "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה, כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה". המלאך הצליח להחזיר טומאה ליעקב בגיד הנשה, ולכן אסור לנו לאכול את גיד הנשה של בהמה, כי שרו של עשו החדיר שם טומאה. והנה, איסור אכילה זה שאסרה עלינו התורה, שונה בנקודה מסויימת מאיסורי אכילה אחרים שבתורה. כל איסור, כשמבשלים אותו עם היתר - נאסר ההתר באכילה, בגלל טעם האיסור שנבלע בו. יוצא מן הכלל הזה הוא גיד הנשה. על גיד הנשה אומרת הגמרא, שאין בו בנותן טעם (חולין צט, ב). הוא אסור באכילה, אבל אין בו שום טעם,

"וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב" - שורש המתיונים

והצדוקים

התורה מספרת על יעקב אבינו: "וַיִּקַּם בְּלִילָהּ הוּא, וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שְׁפָחָתָיו וְאֶת אֶחָד עֶשְׂרִי לְדָוָיו... וַיַּעֲבִרם אֶת הַנָּחַל... וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבָדוֹ, וַיֹּאבֶק אִישׁ עֲמוּ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (בראשית לב, כג-כה). מי היה ה"איש" שנאבק עם יעקב אבינו? - "פירשו רבותינו זכרונם לברכה, שהוא שרו של עשו"¹ (רש"י שם). שרו של עשו נטפל ליעקב, ונאבק עמו כל הלילה, עד עלות השחר. "וַיִּרְא כִּי לֹא יָכַל לוֹ, וַיִּנְעַץ בְּכַף יָרֵכוֹ, וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבֹקוֹ עֲמוּ" (שם, כו). יעקב יוצא מהמאבק הלילי כשהוא "צָלַע עַל יָרֵכוֹ" (שם, לב).

מה משמעותה של צליעה זו? - לצליעה זו שתי משמעויות. משמעות פרטית ליעקב, ומשמעות כללית לכלל ישראל. המשמעות הפרטית היא, שיעקב כבר לא איש תם. הוא נעשה בעל מום, ונפסל לעבודת הקרבנות. למה רצה שרו של עשו לפסול את יעקב לעבודה? - שהרי כל מה שנטל יעקב את הבכורה מעֶשׂוֹ היה, מפני שהעבודה בבכורות, ורצה לעבוד במקום עשו, שמחמת רשעו אינו ראוי להקריב קרבנות לה' (רש"י שם כה, לא). ["זָבַח רְשָׁעִים - תּוֹעֵבֶת ה'" (משלי טו, ח)]. לכן נגע שרו של עשו בכף ירך יעקב, כדי להפכו לבעל מום ולפסלו מן העבודה (בעל הטורים בראשית לב, כו), ובכך למנוע ממנו לממש את הבכורה - שהושגה, לדעתו של עשו, בדרכי מרמה (עי' בראשית כו, לו)².

אלא שמהצליעה הפרטית מתרפא יעקב מהר מאד. מיד אחר כך נאמר, "וַיֹּאבֶק יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכָם" (שם לג, יח). שלם - שנתרפא מצלעתו (רש"י שם), וחזר להיות כשר לעבודה. ובכל זאת, מה שכן נשאר מהצליעה הזו, היא הצליעה הכללית שנגרמה ע"י המלאך - הצליעה של כלל ישראל. בפגיעתו של המלאך ביעקב, מצליח שרו של עשו להכניס טומאה לכלל ישראל. הפגיעה הרי היתה בלילה, ולילה רומז על זמן הגלות. לכן יעקב איננו שלם בזמן הגלות. הוא צולע על ירכו. יוצאים ממנו מתיונים, צדוקים, ביתוסים, קראים, מומרים, משכילים, אפיקורסים, רפורמים, חילונים, כל אלו באים מהפגיעה שפגע שרו של עשו בכף ירך יעקב.

"לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" - רמז

לתעניות החורבן

אך זו אינה התוצאה היחידה. אמנם רק הרגל נפגעה,

יסוד זה מסביר הרמב"ן, שגם מאבקו הלילי של יעקב עם שרו של עֶשָׂו (רש"י שם לב, כה), [”עֶשָׂו הוּא אָדוֹם” (שם לו, א)] מרמז למאבקם של ישראל עם אדום בגלות האחרונה. והסוף של מאבק זה הוא, שיעקב גובר על שרו של עשו. וכך גם בגלות האחרונה, אחרי כל הצרות והגזירות והרדיפות של בני אדום, עם ישראל חי וקיים! (רמב"ן שם לב, כו).

לפי דברי הרמב"ן הללו אפשר לומר כך: אם המאבק עם עשו רומז לגזירות של מלכות אדום, א"כ גם הצרות שבאות על יעקב אחרי אותו מאבק, מרמזות לצרות של גלות אדום, עד שיעקב חוזר אל יצחק אביו, שזה מרמז לסוף הגלות הזו, ולגאולה האחרונה¹¹. ואם כך, נראה לומר, שזה מה שרצתה התורה להדגיש, ש"עד שלא בא יעקב אצל יצחק ארעוהו כל אלה". כלומר, התורה מרמזת לנו, שהצרות האחרונות באו על יעקב מפני שהתעכב "בְּאֶרֶץ הַהֵי"א", "מִהֶלְאָה לְמַגְדֵּל עֶדְרָה", ולא הזדרז לבוא אל אביו לחברון¹² (גור אריה שם לה, כב). כל זמן שיעקב לא חוזר אל אביו, וכל זמן שישאל לא חוזרים אל אביהם שבשמים - יש צרות וקלקולים, הנובעים מפגיעת המלאך בכף ירך יעקב. אבל כשיעקב חוזר אל אביו, וישאל חוזרים אל אביהם שבשמים בגאולה האחרונה - נעלם הפגם, והקלקולים נעלמים גם הם¹³.

המתיונים וממשיכיהם

ההופעה הראשונה של הנזק שנגרם כתוצאה מפגיעת שרו של עשו ביעקב, היתה בתופעת המתיונים בבית שני. אחר כך, עם מיגורה של יוֹן ע"י החשמונאים, ההתיינות מחליפה צורה. הרב יצחק אייזיק הלוי ז"ל, בעל "דורות הראשונים", מסביר, שהמתיונים המשיכו למעשה להתקיים גם אחרי נצחון החשמונאים על היְנָיִים. הצדוקים והבייתוסים שהתחילו להופיע בתקופה זו, היו למעשה אותם אנשים שהיו תחילה מתיונים. אלא מה? כל זמן שיד יון היתה על העליונה, היה כדאי להם להתיון. הם עבדו לאלילי יון, וזכו עבור כך לעושר וכבוד. אחר כך, כשגברה יד בית חשמונאי, לא יכלו להמשיך במעשיהם, להיות "מתיונים" ולעבוד לאלילי יון, שכן החשמונאים היו רודפים אותם וממיתים אותם כעובדי עבודה זרה, ולכן הם ממציינים שיטה אחרת: תורה שבכתב - כן; תורה שבעל פה - לא.

אחר כך, בסוף ימי בית שני, כששוב מטה יד ישראל ויד רומי על העליונה, הם מתחברים לרומאים, והם מפלגת השלום עם רומי. לאורך כל אותם דורות הם מעונינים בשלטון, בכבוד ובעושר. ולכן - תלוי מי שולט: אם היוונים שולטים - הם עם היוונים; אם בית חשמונאי שולטים - הם עם בית חשמונאי (לפחות למראית עין); ואם ח"ו רומי שולטת - הם עם רומי. אין כאן שינוי עמדה, אלא עקביות שיטתית לאורך כל הדרך, כאשר הכלל המנחה אותם הוא - להיות עם השולט. הרי "אין

כשם שבחתיכת עץ אין שום טעם. "עץ הוא, והתורה חייבה עליו"⁴ (שם צב, ב). [אמנם נחלקו תנאים אם יש בגידים בנותן טעם או אין בגידים בנותן טעם, אבל להלכה נפסק שאין בגידים בנותן טעם⁵]. ממילא, אם אין שום טעם בגיד הנשה שיעבור אל המאכל הכשר ויאסרנו - לא נאסר המאכל הכשר שנתבשל עמו, והוא מותר באכילה. מעתה יש לשאול: אם אין בגידים בנותן טעם, למה באמת אסרה התורה לאכול את גיד הנשה? הרי ממילא רק "עץ הוא!" אולי אפשר לומר כך: הרי גיד הנשה נאסר באכילה, כי שָׂרוֹ של עשו נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה, והכניס בו את טומאתו. אומרת אפוא התורה: אל תטעה לחשוב, שאם תטעם מִדְּבַר שָׂרוֹ של עשו הכניס בו את טומאתו, תזכה להנאה כלשהי. לא תקבל שום הנאה מיצר הרע⁶! רק טעם עץ בעלמא! אנשים נמשכים אחרי יצר הרע, אבל האמת היא שהוא הבל הבלים. "אין בגידים בנותן טעם". רק מהקב"ה אפשר לקבל הנאות, לא מְשָׂרוֹ של עשו. לכן אסרה התורה את גיד הנשה למרות שאין בו טעם, כדי לרמז על הדבר הזה, שְׂמָמָה שקשור עם שָׂרוֹ של עשו, מטומאה, מיצר הרע - לא יכולה לצמוח שום תועלת שבעולם! "אין בגידים בנותן טעם".

יעקב חוזר אל אביו - רמז לימות המשיח

הענין שהזכרנו, שכל זמן הגלות נסכול מהטומאה שהכניס שרו של עשו בכלל ישראל, ורק כשיעלה השחר ותגיע הגאולה תסתלק הטומאה - רמוז גם בהמשך הפרשה. התורה מספרת: "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל, וַיֵּט אֶהְלֵה מִהֶלְאָה לְמַגְדֵּל עֶדְרָה. וַיְהִי בְשָׂפְן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא, וַיִּלְךָ רְאוּבֵן וַיִּשְׁפֹּב אֶת בְּלֵהָה פִּילְגֶשׁ אֲבִיו" (בראשית לה, כא-כב). אומר על כך רש"י: "בְּשָׂפְן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא - עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה". כלומר, כל הצרות שקרו ליעקב לאחר פגיעת המלאך - מעשה דינה, ופטירת רחל, ומעשה ראובן עם בלהה - ארעו ליעקב בְּאֶרֶץ הַהֵי"א", עד שלא בא אצל אביו לחברון.

מה רוצה רש"י לומר בזה? או מה רוצה התורה לומר בזה? הרי כל מי שקורא את הפסוקים על הסדר, רואה כבר מעצמו שכל המעשים הללו קרו לפני שיעקב בא אל אביו. אמנם לפעמים אין מוקדם ומאוחר בתורה, אבל כאן אין סיבה לומר זאת. בפשטות, המעשים כתובים לפי הסדר: מעשה דינה (שם לד), פטירת רחל (שם לה, יט), מעשה ראובן ובלהה (שם לה, כב), ואח"כ יעקב מגיע אל אביו (שם לה, כז). מדוע א"כ מציינת התורה במיוחד, ש"עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה"?

נראה לבאר כך: הרמב"ן הרי כותב כלל, "הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו: 'כל מה שאירע לאבות - סימן לבנים'⁷ (ב"ר מ, ו). ולכן... כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות - יתבונן⁸ ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו"⁹ (רמב"ן בראשית יב, ו). כלומר, כל מה שאירע לאבות, הוא רמז למה שיקרה במהלך ההסטוריה עם עם ישראל¹⁰. לפי

שהחשמונאים הכניסו לעם ישראל; ומפני שגיירום בעל כרחם, גרם הדבר הזה לסוף של בית חשמונאי. קשה להבין, איך אותה משפחה מפוארת, שקידשה את השם כל כך, אבדה בסוף מתוך עם ישראל. גם אבדה בגוף, שנהרגו כולם, וגם אבדה ברוח, שנהיו צדוקים¹⁵.

ללכת בדרכי החשמונאים

אנו צריכים לדעת, לא ללכת בשיטה הזאת של הצדוקים והמתיונים. צריכים ללכת בדרכם של בית חשמונאי, הצדיקים שמסרו את עצמם על קידוש השם. לא חיפשו מה נוח, אלא מה האמת. יצאו להלחם מעטים נגד רבים, בלי שום סיכוי טבעי לנצחון. רש"י אומר, שבהתחלה היו בסך הכל שנים עשר איש שיצאו להלחם נגד כל צבא יוון (ע"י רש"י דברים לג, יא) - וצבא יוון נעזר גם בפילים ובכל מיני אמצעי לחימה של הימים ההם - אבל הם לא מחפשים מי חזק בעולם הזה, הם מחפשים מי חזק באמת, וחזק באמת זה הקב"ה, ולכן הם זוכים באמת להביא קידוש השם בעולם. לשבור את עול יוון, לטהר את בית המקדש, להשיב את העבודה, להשיב את התורה לישראל, שהרי היוונים גזרו גזירות על שמירת התורה והמצוות, ועל זה בעיקר היה מרד החשמונאים, לא על חרות מדינית¹⁶. היוונים גזרו על השבת ועל ראש חודש ועל מילה, ועוד גזירות אחרות, והחשמונאים מסרו נפשם על כך, שתחזור עבודת ה' למקומה, במקום עבודת אלילי יוון. לכן זכו באמת להעמיד את הדת על תלה.

יהי רצון שנוכה במהרה שכף ירך יעקב תבוא על תיקונה. במהרה בימינו יהיה האור השלם של יעקב אבינו החוזר אל אביו, וחזרת התורה השלמה לא"י, כל עם ישראל יחזור לקיים תורה ומצוות, לא יהיו חילונים וקונסרבטיבים ורפורמים, יהיו רק שומרי תורה ומצוות, יבנה בית המקדש, יחזרו הקרבנות, ונוכה לראות שוב - כמו אז - את חנוכת בית המקדש במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

עולם אלא אחד", והוא העולם הזה [כפי שטענו הצדוקים (ברכות נד, א)], וא"כ יש להשתדל להנות בו כמה שיותר, והדרך הטובה ביותר לכך היא להתחבר עם החזק. למעשה הם לא צדקו, כי החשמונאים דוקא נצחו את היונים החזקים. אבל השיקול שלהם היה להתחבר עם החזק, ובזה הם לא שינו את דעתם לאורך כל הדרך. גם כשהם מודים בתורה שבכתב (לאחר שגברו בית חשמונאי על היונים), אין זה אלא מן השפה ולחוץ, שהרי אין טעם לקיים תורה שבכתב אם אין עולם הבא לקבל בו שכר עבור זה. אלא מה? זה "לא באופנה" כעת להיות מתיון. כעת ב"אופנה" להודות בתורה, לכן הם מודים בתורה. לא שיש כאן אמונה אמיתית בתורה.

אנחנו רואים בדורות האחרונים אותו דבר, עם הרפורמים. הרפורמים התחילו בגרמניה בשינוי נוסח התפילה, ואחד השינויים הבולטים שעשו בתפילה, שהוציאו את ציון וירושלים מהסידור. אמרו שלא צריכים את ירושלים, ברלין זו ירושלים שלהם. אחרי שברלין זרקה אותם כמו שזרקה את כל ישראל, הם התבססו באמריקה ונעשו אזרחים אמריקאים טובים. היום כשכבר בארץ ישראל יד ישראל על העליונה, ב"ה, הם מנסים לקבל גם כאן דריסת רגל, ולהשתלט על הכותל ועוד דברים. אלא שאם ח"ו יהיה מצב שיד ישמעאל תהיה על העליונה, הם יסתדרו גם בלי הכותל. הכלל הוא להיות עם החזקים.

התימה הוא, שגם בית חשמונאי עצמו נתפס לשטות הזאת של הצדוקים. יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה, ולבסוף נעשה צדוקי (ברכות כט, א). הרגו את חכמי ישראל (ע"י שם), והגיעו לכך שגם נלחמו ביניהם. הורקנוס ואריסטובלוס מבית חשמונאי נלחמו ביניהם (סוטה מט, ב), והסוף היה שהביאו את הרומאים על עם ישראל¹⁴. הם פנו לרומאים שיכריעו ביניהם, וגרמו שהרומאים יכבשו את ירושלים, עוד לפני החורבן (ע"י רש"י שיר השירים ו, יב). אח"כ, הורדוס, העבד של בית חשמונאי, הורג את כל בית חשמונאי (ב"ב ג, ב), עד שחז"ל אמרו, שכל מי שאומר שהוא מבית חשמונאי הוא עבד, כי לא נשאר זכר לבית חשמונאי, חוץ מאותו עבד וצאצאיו, שהיו עבדים כמותו (קידושין ע, ב). הרי הורדוס הוא מאלה

1. ושרו של עשו הוא סמאל" (רש"י סוכה כט, א ד"ה אֱלֹהֵיהֶּ), וסמאל" איהו יצר הרע (זוהר ח"ב מב, א).

2. וכבר העירו, דכיון שפגיעת המלאך בכף ירך יעקב היתה מחמת השנאה והקפידא של עשו על נטילת הבכורה והברכות ממנו במרמה - וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעַמַּיִם, אֵת בְּכָרְתִי לָקַח וְהִנֵּה עֲתָה לָקַח בְּרָכְתִּי... וַיִּשְׁטֹם עֲשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בָּרַכוּ אָבִיו" (בראשית כו, לו-מא) - לכן מופיעה הסוגיא של איסור גניבת הדעת, ואפילו דעתו של נכרי - בפרק "גיד הנשה" (חולין צד, ב), [ובהקשר למה? - בהקשר למכירת ירך של בהמה לנכרי, כשגיד הנשה בתוכה, והנכרי סבור שניטל הגיד! (ע"ש)]. וזהו בכונה מיוחדת מצד מסדרי הש"ס, לבטל טענתו של עשו, שיעקב גנב את דעתו. לכן הדגישו מסדרי הש"ס בפרק ז, ה, דוקא, שגניבת הדעת אסורה, ואפילו דעתו של נכרי, ועל כרחך

שיעקב עשה הכל בהיתר, וע"פ נבואה. [וכל זה הוא על דרך מה שכתב רבי צדוק הכהן מלובלין, שכל האגדות שנסדרו בש"ס, יש להן שייכות פנימית להמקום שבו נסדרו, וכפי שהראה כמה דוגמאות לזה (ע"י פרי צדיק, דברים, לערב יו"כ אות א' ד"ה ומטעם זה, ואת ה' ד"ה והנה כבר)].

3. ובזוהר מבואר, דש"ה גידין יש באדם כנגד שס"ה ימות החמה, וגיד הנשה הוא כנגד יום ט' באב, שבו יש שליטה לעשו (כמו שהיה במאבק בין יעקב לשרו של עשו, שבגיד הנשה הצליח המלאך לפגוע), ולכן בו נחרב המקדש. "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה", שלא אוכלים ביום הזה המכוון כנגד גיד הנשה, "וכל מאן דאכיל בתשעה באב, כאילו אכיל גיד הנשה" (זוהר ח"א קע, ב).
4. והגאון הרוגצ'ובר הוסיף והגדיר עוד, שגיד הנשה אינו כלל חפצא ד"מאכלות אסורות", שהרי אין בו שום טעם כלל, וכל האיסור הוא רק לעשות בו "מעשה אכילה". ובזה ביאר את דעת רב חסדא (חולין צ, ב) דגיד הנשה קרב לגבי המזבח ואין בו פסול של "ממשקה ישראל"; דפסול זה (לדעת רב חסדא) הוא רק במה שהוא בגדר חפצא ד"מאכלות אסורות", ולא במה שאיסור אכילתו הוא מחמת דבר אחר (צפנת פנח פ"ד ממאכלות אסורות הי"ח).

5. וליתר דיוק, "ודאי אי אפשר לומר דאין לגיד טעם כלל, דאיך יפלטו תנאים [במציאות] אם יש בגידין בנותן טעם, כיון דיכולים לטועמו, ויטעמנו קפילא [נכרי]. אלא ודאי דיש לו טעם, רק שחולקין אם יש כח בהטעם לאסור אחרים [כיון שהוא טעם קלוש]" (חיות דעת יו"ד סי' ק' סק"ז).

6. איתא בזוהר: "ואמאי איקרי גיד הנשה? - גיד דאיהו מן נפש ה לבני נשא לפולחנא דמאריהון, ותמן הוא יצר הרע רביע" (זוהר ח"א קע, ב). [ד"נשה" הוא לשון שכחה, כמו: "נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי" (בראשית מא, נא). ולפי זה, "גיד הנשה" משמעו "גיד השכחה"]. וע"י לעיל הערה 1, שהיצר הרע - הרובץ בגיד הנשה - הוא הוא שרו של עשו.

7. כך הוא לשון הרמב"ן. והביטוי הידוע והשגור בפי כל - "מעשה אבות סימן לבנים" - אינו לשון הרמב"ן, ואף לא לשון חז"ל, אלא הוא מטבע לשון קצר שטבעו אותו רבותינו האחרונים.

8. כלומר: ניתן להבין ממנו.

9. ויסוד זה כתבו הרמב"ן בכמה מקומות נוספים, ומהם - בהקדמתו לספר שמות, וז"ל: "ספר בראשית הוא ספר היצירה, [וב' יצירות יש בו, יצירה גשמית ויצירה רוחנית. היצירה הגשמית היא] בחידוש העולם ויצירת כל נוצר, ו[היצירה הרוחנית היא] במקרי האבות, שהם כענין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם - ציורי דברים, לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם. ואחרי שהשלים היצירה, התחיל ספר אחר [הוא ספר שמות] בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם".

10. יסוד זה הובא גם בספורנו ריש פרשת וישב (בראשית לו, ב), וגם בהקדמתו לתורה, וגם הוא מבאר כמה וכמה פרשות בתורה על פי יסוד זה, אלא ששיטתו שונה בכמה פרטים משיטת הרמב"ן. לשיטת הרמב"ן, ירידת אברהם למצרים מרמזת לגלות מצרים (רמב"ן בראשית יב, י), ירידת יצחק לארץ פלשתים רומזת לגלות בבל (רמב"ן שם כו, א), וירידת יעקב למצרים רומזת לגלות רומי (רמב"ן שם מז, כח). ולשיטת הספורנו, חיי אברהם (מאז צאתו מחרן) מרמזים לתקופה שמיציאת מצרים עד בנין בית ראשון, חיי יצחק - לתקופת בית ראשון, וחיי יעקב מרמזים לגלות בית ראשון, בנין בית שני וחורבנו, ובנין בית שלישי (הקדמת הספורנו לתורה. וע"ש טעם ההקבלות הללו. וחזרו על דבריו בקיצור נמרץ בפירושו לבראשית לו, ב). וע"י עוד בהערה הבאה.

11. אמנם לדעת הספורנו הגאולה האחרונה נרמזת בשנות חייו של יעקב במצרים, שהיו שנים יפות עבורו, שלא היו לו בהן צרות, וכבר מצא את בנו יוסף אחר שכבר נתיימש מלראותו, ולא היה לו יותר צער משעה שירד אליו למצרים, וזה מרמז לזמן הגאולה העתידה שאין אחריה עוד צרות (ספורנו בראשית מו, ה), ולדעת הרמב"ן הגאולה העתידה כלל לא נרמזת במעשי האבות, כי לדעתו שנות חייו של יעקב במצרים מרמזים דוקא לגלות מצרים, ולא לגאולה האחרונה, שהרי יעקב היה אז בגלות, וארכו לו שם הימים יותר ממה שחשב להיות שם, שזה מרמז לגלות אדום הארוכה אשר לא נודע קצתה, והגאולה מגלות זו לא נרמזת בשנות חייו של יעקב, כי מת בגלותו, ורק את עצמותיו העלו לא"י לקוברן שם, וזה מרמז למצבם של ישראל בגלות אדום, אשר "אנחנו בו כמתים, אומרים יבשו עצמותינו נגזרנו לנו" (רמב"ן בראשית מז, כח), אך למרות זה אפשר לראות בחזרת יעקב מחרן אל אביו יצחק בחינה של רמז לגאולה העתידה. וע"י להלן הערה 13.

12. וכפי שפירש רש"י גם לעיל (לה, א), לגבי מעשה דינה: "לפי שאחרת בדרך, נענשת ובאה לך זאת מבתך".

13. אולי מפני זה אמרו חז"ל על "מגדל עדר" - "שממש עתיד הקב"ה לעדור את עדרו הנעדר בין משנאיו" (מדרש "שכל טוב" בראשית לה, כא). היינו, בסוף זמן הגלות, סמוך לגאולה האחרונה. וכן בתרגום יונתן: "מגדל עדר - אתרא דמתמן עתיד דאתגלי מלפא משיחא קסוף יומיא". כי היא התחנה האחרונה של יעקב אבינו, לפני ששב אל יצחק אביו. וע"י רש"י (מכה ד, ח). ובספר "נפלאות מתורת ה' יתברך" (ח"א פכ"א) רצה לומר, ש"מגדל עדר" היא ירושלים בעצמה, ולכן נאמר "ויהי ב' פ'ן ישראל פאָרץ ה'היא", כי המקדש נקרא משכן ה': "וַיִּנְתֵּי מִשְׁכְּנֵי בְּתוֹכְכֶם" (ויקרא כו, יא) - זה בית המקדש (רש"י); "וַיִּבֶן בְּתִפְיוֹ שֶׁבֶן" (דברים לג, יב) - זה בית המקדש (רש"י).
14. וגם זה נרמז במעשה אבות שבספר בראשית, "כי רָדַת יעקב למצרים הוא גלותו היום ביד רומי הרשעה, כי בני יעקב הם עצמם סבבו רדתם שם במכירת יוסף אחיהם... וכן אנחנו עם רומי ואדום, אחינו הסיבנו ביאתנו בידם, כי כרתו ברית עם הרומיים" (רמב"ן בראשית מז, כח).

15. והרמב"ן כתב טעם לזה, כיון שנטלו לעצמם מלכות, ואסור היה להם לעשות כן, כיון שהמלכות שייכת לבית דוד, "והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום" (רמב"ן בראשית מט, י).

16. וענין זה רמזו בלשון התפלה: "מסרת... טמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך". דלכאורה קשה, בשלמא "גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים", זהו נס. אבל "טמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך", איזה נס יש בזה? ולמה מזכירים זאת? וביארו בזה, שזהו מעיקר הנצחון. דכיון שהמלחמה עם יון היתה מלחמה רוחנית, מלחמת הקדושה בטומאה, שהיונים רצו "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", וכנגד זה יצאו היונים להלחם, והקב"ה סייע ברחמיו להגביר כח הקדושה על כח הטומאה, א"כ זהו מעיקר הנס, שהקב"ה מסר את הטמאים ביד הטהורים, ורשעים ביד הצדיקים, שעל זה היתה כל המלחמה, ולכן מזכירים זאת כשמתארים את נס הנצחון.